

М. В. ТОНКОШКУР

Харківський національний університет міського господарства імені О. М. Бекетова
ORCID: 0000-0003-2079-0364

Л. В. ОБОЛЕНЦЕВА

Харківський національний університет міського господарства імені О. М. Бекетова
ORCID: 0000-0001-7085-6902

В. В. АБРАМОВ

Харківський національний університет міського господарства імені О. М. Бекетова
ORCID: 0000-0002-6954-8205

ЗАХОДИ ЩОДО ПОДОЛАННЯ НЕГАТИВНОГО ВПЛИВУ НА ТУРИСТИЧНИЙ БІЗНЕС ПАНДЕМІЇ COVID-19: СВІТОВИЙ ДОСВІД

У статті висвітлено проблеми впливу на туристичну галузь надзвичайних ситуацій глобального характеру. Відзначено, що будь-які надзвичайні ситуації негативно впливають на туристичний бізнес, але події, що траплялися до 2020 року мали переважно локальний вплив. Проте пандемія коронавірусу, яка супроводжувалася глобальним локдауном призвела до падіння обсягів туристичних послуг та кількості туристів на 70%, про свідчить аналіз статистичних даних UNWTO.

Звісно, що в таких умовах одним із першочергових завдань було розробка та провадження національними туристичними адміністраціями та іншими державними органами влади заходів щодо мінімізації впливу коронавірусу, підтримки туристичного бізнесу та сприяння його активізації після закінчення пандемії. У статті проведений аналіз та систематизація таких заходів. Визначено, що такі заходи стосувалися монетарної політики, фіскальної політики, ринкового регулювання, державно-приватного партнерства, працевлаштування та підвищення кваліфікації працівників сфери туризму, відновлення міжнародного та активізації внутрішнього туризму тощо. Варто зазначити, що кожна країна самостійно вирішувала, які заходи запроваджувати в залежності від економічної міцності та важливості туристичного сектору для економіки.

Проте пандемія показала і інші проблеми туризму. Як з'ясувалося, у випадку надзвичайних ситуацій незахищеними залишаються і безпосередньо туристи, оскільки немає єдиних міжнародних документів, які б регламентували дії державних органів, туристичних та страхових компаній. Намагаючись мінімізувати названі проблеми на майбутнє UNWTO розробив Міжнародний код із захисту туристів, проте цей документ має рекомендаційний характер.

Враховуючи вищесказане, у статті запропоновано затвердження на законодавчому рівні механізму дій усіх учасників туристичного ринку у випадку надзвичайних ситуацій з урахуванням питань безпеки та балансу інтересів.

Ключові слова: туризм, пандемія COVID-19, надзвичайні ситуації, туристичний бізнес, безпека, відновлення ринку.

M. V. TONKOSHKUR

O. M. Beketov National University of Urban Economy in Kharkiv
ORCID: 0000-0003-2079-0364

L. V. OBOLENTSEVA

O. M. Beketov National University of Urban Economy in Kharkiv
ORCID: 0000-0001-7085-6902

V. V. ABRAMOV

O. M. Beketov National University of Urban Economy in Kharkiv
ORCID: 0000-0002-6954-8205

MEASURES ON OVERCOMING OF NEGATIVE INFLUENCE ON TOURISM BUSINESS OF COVID-19 PANDEMIC: INTERNATIONAL EXPERIENCE

In the article the problems of influence are reflected on tourism industry of extraordinary situations of global character. It is marked that any emergency situations negatively influence on tourism business, but events, that happened to 2020 year had a mainly local influence. However COVID-19 pandemic, which was accompanied global lockdown resulted in falling of tourism receipts and international arrivals on 70%, according to the analysis of statistical data of UNWTO highlights.

Certainly, that in such terms one of near-term tasks it was development and realization national tourism administrations and other authorities of measures on minimization of COVID-19 influence, supporting the tourism business and assistance to his activation after completion a pandemic. In the article there are the conducted analysis and systematization of such measures. Certainly, that such measures touched the fiscal policy; monetary policy; jobs and skills; market intelligence; public-private partnership; restarting tourism; domestic tourism and others. It costs to mark that every country decided independently, what measures to enter depending on economic durability and importance tourism sector for the economics.

However a pandemic showed other problems of tourism. As turn out, in the case of emergency situations remain directly the level of tourists unprotecting, as there are not only international documents, which would regulate the actions of public organs, tourist and insurance companies. Trying to minimize the adopted problems on the future UNWTO worked out the International Code for the Protection of Tourists, however this document has recommendation character.

Taking into account aforesaid, in the article a statement is offered at legislative level of mechanism of actions of all participants of tourism market in the case of emergency situations taking into account the questions of safety and balance of interests.

Key words: tourism, COVID-19 pandemic, emergency situations, tourism business, protection, proceeding of a market.

Постановка проблеми

Міжнародний туризм є потужною галуззю економіки, яка в умовах стабільності демонструє постійне зростання. Проте ця галузь є однією із найбільш вразливих у разі виникнення надзвичайних ситуацій. Епідемії, військові конфлікти, економічні кризи, природні та техногенні катастрофи, терористичні акти вкрай негативно впливають на туристичний бізнес. Проте до пандемії коронавірусу означені проблеми переважно стосувалися окремих територій та не мали глобального характеру. Відповідно не існувало єдиного підходу щодо подолання кризових явищ в туризмі, зменшення їх впливу на туристичний бізнес та безпосередньо туристів

Аналіз останніх досліджень і публікацій

Пандемія COVID-19 змусила вчених та спеціалістів відповідних профільних інституцій сконцентрувати свою увагу на вирішенні проблем, які спричинила епідемія. Серед вітчизняних вчених, які розглядали проблематику функціонування туристичної галузі в умовах кризових явищ, а також шляхів мінімізації їх негативного впливу, варто визначити З. А. Атаманчук [1], А. Г. Бондаренко, Н. О. Дугієнко [2], Ю. Г. Бондаренко, Е. В. Романюк [3], В. А. Даниленко-Кульчицька [4], Л. І. Дмитришин, С. В. Гавдей [5], М. М. Кривоберець [6], О. В. Литвин [7], Д. М. Тюріна [8] та інші. Проте існуюча проблема є динамічною і потребує постійного доопрацювання та удосконалення заходів щодо подолання наслідків, спричинених пандемією.

Формулювання мети дослідження

Метою дослідження є аналіз та систематизація заходів щодо мінімізації впливу пандемії на туристичний бізнес, які було запропоновано національними туристичними агентствами, вивчення визначення найбільш ефективних дій міжнародних організацій, а також розробка пропозицій щодо швидкого та консолідованого реагування усіх суб'єктів туристичного ринку у разі виникнення надзвичайних ситуацій. Важливою складовою успішних дій у надзвичайних ситуаціях є урахування балансу інтересів як суб'єктів туристичного бізнесу так і безпосередньо туристів.

Викладення основного матеріалу дослідження

Незважаючи на те, що різні надзвичайні ситуації відбуваються постійно і мають певний вплив на туристичний бізнес, до 2020 року вони переважно носили локальний характер, що відповідно негативно впливало на туристичні потоки у певних регіонах, тому у глобальних масштабах зменшення туристичних обсягів не виглядало катастрофічним. Так, наприклад, епідемія пташиного грипу (SARS) у 2003 році негативно вплинула в першу чергу на туристичну галузь Китаю, де і була зафіксована ця надзвичайна ситуація, тоді як зменшення загальносвітових показників порівняно з попереднім роком склало 2% за доходами від міжнародного туризму та 0,4% за показником кількості міжнародних туристів. Глобальна економічна криза 2009 року також спровокувала зменшення обсягів туризму на 4% по обох показниках порівняно із попереднім періодом. Проте тотальний локдаун, спричинений пандемією коронавірусу призвів майже до повної зупинки сектору міжнародного туризму. Так у 2020 році кількість туристів, порівняно із 2019 роком зменшилася на 72,1% [9], у 2021 році порівняно із 2020 роком спостерігалось невелике зростання кількості туристів, проте цей показник був менший за відповідне значення 2019 року на 69,5%. За показником доходів від туризму порівняно із 2019 роком падіння склало 62,6% у 2020 році та 57,4% у 2021 році (рис. 1).

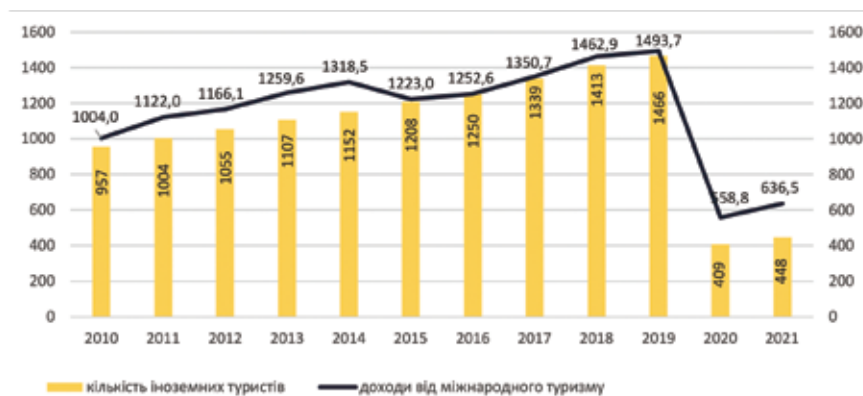

Рис. 1. Динаміка кількості іноземних туристів та доходів від міжнародного туризму

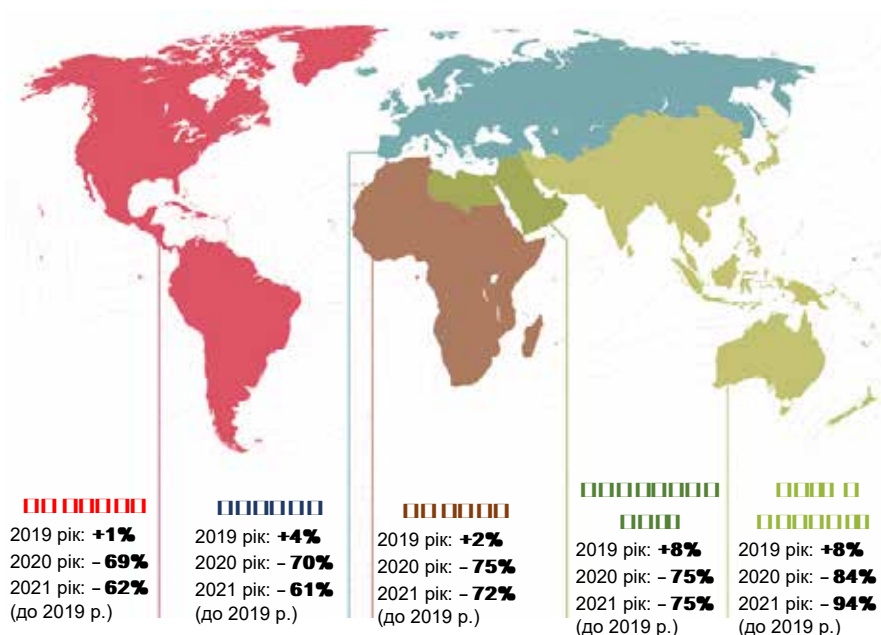

Рис. 2. Зміни кількості туристів за регіонами

Говорячи про регіональний розподіл, то найбільше падіння зафіксовано у Азіатсько-тихоокеанському регіону, найбільші туристичні країни якого, такі як Китай, Таїланд, Австралія, досить тривалий час надто суворо дотримувалися локдауну. Швидше за інші регіони туризм відновлюється в Американському та Європейському макрорегіонах (рис. 2). За попередніми даними кількість туристів у цих регіонах у 2022 році поступово наближається до рівня 2019 року.

Відповідно зменшилась і частка туризму у ВВП та експорті. Так, частка туризму у ВВП зменшилась у 2020–2021 рр. у два рази і склала 1,9–2,1% [9], тоді як до пандемії цей показник знаходився на рівні 3,9–4,0%. Частка туризму у світовому експорті зменшилась до 2,7–2,9% проти 6,8–7,0% у 2016–2019 рр., а в експорті послуг показники туристичного сектору зафіксовано на рівні 12,4–12,8%, тоді як звичайно цей показник знаходився на рівні 29% (рис. 3).

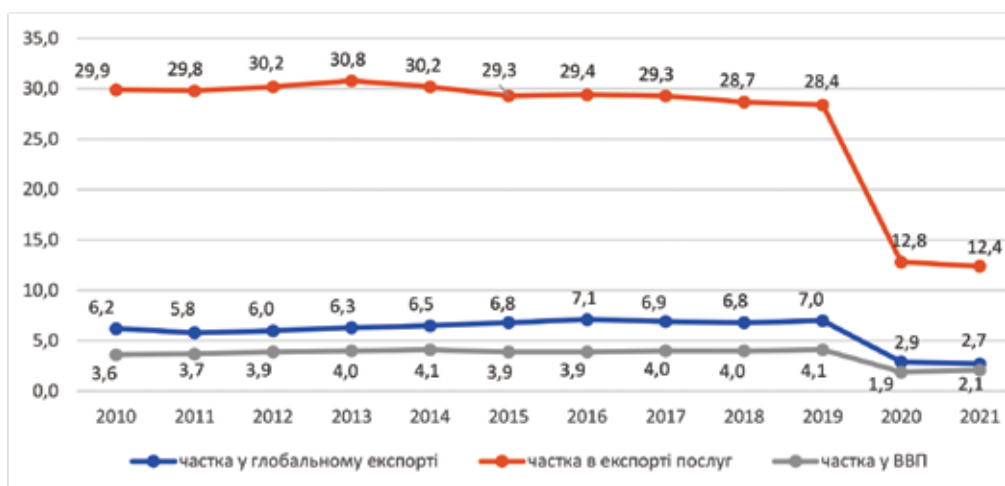

Рис. 3. Частка туризму в експорті та ВВП

Локдаун, викликаний пандемією коронавірусу не тільки зупинив туристичні потоки, а й поставив на межу банкрутства підприємства, що були задіяні у процесі обслуговування туристів на різних етапах. Особливо це стосувалося закладів розміщення, харчування, авіакомпаній тощо, тобто підприємств, чия діяльність була повністю заблокована, а співробітники залишилися без роботи, або у кращому випадку – вимушені були піти у неоплачувані відпустки. Звісно, що більшість країн почала впроваджувати заходи щодо підтримки як туристичного сектору, так і економіки в цілому. Такі заходи стосувалися фінансової та монетарної політики; працевлаштування громадян, що залишилися без роботи; державно-приватного партнерства; розробки та впровадження заходів щодо відновлення туризму в цілому та активізації внутрішнього туризму (рис. 4) [10].

Аналізуючи та систематизуючи заходи щодо підтримки туристичної галузі з боку державних органів влади, варто зазначити, що вони мали різноманітний характер, проте їх розмір та обсяги залежали від низки факторів, серед яких в першу чергу варто виділити економічну потужність конкретної держави та важливість галузі туризму для економіки країни.

Серед заходів фіскальної політики варто визначити впровадження податкових канікул для підприємств туристичної галузі, зменшення податків, прямі цільові виплати підприємствам для підтримки персоналу тощо.

Монетарна політика передбачає в першу чергу розв'язання проблем, пов'язаних із кредитуванням: впровадження кредитних канікул, перекредитування на більш вигідних умовах, доступні кредити тощо.

Важливим аспектом під час пандемії була підтримка персоналу туристичної галузі. Працівникам підприємств сфери туризму, які вимушено залишились без роботи, було запропоновано тимчасове працевлаштування в інших галузях економіки, надано безкоштовний соціальний пакет, запропоновано безкоштовне підвищення кваліфікації тощо.

Після послаблення локдауна підприємства туристичного сектора для скорішого відновлення своєї діяльності потребували якісної інформаційної підтримки, маркетингових досліджень тощо задля того, щоб максимально швидко адаптуватися в нових умовах. Тому національні туристичні адміністрації активно розробляли та впроваджували нові стратегії розвитку сфери туризму, доводячи основні їх принципи до всіх суб'єктів галузі.

Рис. 4. Заходи щодо підтримки та відновлення туризму

Державно-приватне партнерство завжди розглядалося як дієвий механізм просування певних товарів чи послуг. Після пандемії саме цей напрям набув особливого значення в контексті створення та просування національного турпродукту, його активної інформаційної та рекламної підтримки з боку держави. Організація та проведення конференцій, семінарів, виставок у тому числі в онлайн форматі із залученням представників туристичного

сектору спрямовано на доведення основних трендів до турбізнесу, що надає останнім можливість оперативного планування своєї діяльності.

Відновлення туризму після пандемії у першу чергу пов'язано із забезпеченням санітарно-епідеміологічних норм щодо запобігання поширення коронавірусної хвороби, а саме: соціальне дистанціювання; удосконалення стандартів прибирання, контролю за станом здоров'я персоналу тощо. Для цього розроблено низку вимог, що вимагають додаткової сертифікації туристичних об'єктів щодо їх відповідності санітарно-епідеміологічним стандартам.

Окремої уваги заслуговує внутрішній туризм, адже за умови закриття кордонів під час пандемії саме поїздки всередині країни стали альтернативою виїзним турам. Проте внутрішній туризм потребує постійної рекламної інформаційної підтримки у контексті державних програм його просування. Крім того, надання певним категоріям громадян (родинам з дітьми, пенсіонерам) ваучерів на певну суму для відпочинку всередині країни сприятиме популяризації внутрішнього туризму, так само як і створення доступних короткотривалих турів, на кшталт турів вихідного дня.

Серед інших заходів, що пропонуються для впровадження можна зазначити наступні: інформаційна підтримка здорового способу життя, своєчасна вакцинація, розвиток екскурсійних маршрутів та внутрішньорегіональних поїздок тощо.

Проте, криза, яку спричинила пандемія COVID-19, серед інших проблем також виявила відсутність міжнародної правової основи, яка мала би допомагати туристам в критичних ситуаціях. Більш того, виявилось, що серед міжнародних інституцій та державних туристичних галузевих органів, що опікуються питаннями подолання наслідків пандемії, немає єдиної думки щодо формування системи захисту туристів, як споживачів послуг. Протягом пандемії, у зв'язку із закриттям кордонів відбулося скасування мільйонів пакетних турів чи окремих туристичних послуг, таких, як авіаперельоти, бронювання готелів тощо. В цій ситуації, яка у міжнародному правовому полі була трактована як форс-мажор, саме туристи опинились найбільш незахищеними. Це стосувалося, у першу чергу, питань повернення коштів за сплачені заздалегідь туристичні послуги. Туристичні компанії, діючи у межах, дозволених правилами форс-мажору, не поспішали повертати туристам гроші, намагаючись запропонувати альтернативні варіанти відпочинку, які зазвичай не відповідали параметрам попереднього бронювання. Однак такий варіант альтернативних пропозицій відпочинку, як виявилось, був найкращим виходом із становища, адже варіанти перенесення турів на наступний рік мали в собі інші ризики для туристів. Ті компанії, які відразу не змогли запропонувати альтернативні варіанти відпочинку, згодом опинились ще у більш скрутному становищі або навіть досягнувши рівня неплатоспроможності, тобто банкрутства. Як приклад можна навести грецького туроператора «Музенідіс тревел», який активно працював не тільки на ринку України, але і на ринках деяких інших європейських країн. Враховуючи, що туроператор повністю акцентував свою роботу саме на просуванні відпочинку у Греції, під час повного закриття кордону цієї країни, Музенідіс тревел не мав можливості запропонувати туристам будь-який альтернативний варіант туристичної поїздки. Простий у роботі призвів до банкрутства компанії.

Такі ситуації вкрай негативно вплинули на настрої туристів та їх довіру щодо довгострокового планування своїх подорожей.

Враховуючи ситуацію, що склалася, виникла нагальна потреба створення документа, який би регламентував основні правила функціонування туристичного ринку у надзвичайних ситуаціях. Розробка та затвердження такого документу має не тільки забезпечити додатковий захист туристам у кризових ситуаціях, а й повернути впевненість, необхідну для довгострокового планування відпочинку, що вважається важливою складовою відновлення туристичного ринку.

В такій ситуації активну роботу щодо створення такого документа розпочала Всесвітня туристична організація (UNWTO), до спільної роботи приєдналися понад 100 міжнародних організацій та національних туристичних адміністрацій. Документ був доволі швидко розроблений та затверджений на 24 сесії UNWTO, що проходила у Мадриді з 30 листопада по 3 грудня 2021 року. Ухвалений документ, спрямований на формування основи щодо захисту туристів у надзвичайних ситуаціях отримав назву Міжнародний код із захисту туристів (International Code for the Protection of Tourists) [11]. Хоча цей документ має рекомендаційний характер, його адаптація та практичне застосування забезпечить додаткові гарантії безпеки туристичних поїздок.

Міжнародний код із захисту туристів складається із п'яти розділів:

1 розділ. Визначення та пояснення.

2 розділ. Підтримка туристів у надзвичайних ситуаціях.

3 розділ. Туристичний захист у контрактах.

4 розділ. Міжнародне регулювання подорожей та туризму через альтернативні рішення спірних ситуацій.

5 розділ. Механізми дотримання та додаток із рекомендаціями до Міжнародного коду із захисту туристів.

Детальний аналіз вищезгаданого документу свідчить про ґрунтовний підхід щодо його розробки та практичну спрямованість заходів, що пропонуються вжити у разі настання надзвичайних ситуацій.

Формування системи підтримки та захисту туристів у надзвичайних ситуаціях передбачає декілька основних складових, спрямованих на інформаційну, організаційну, безпекову, соціальну та психологічну підтримку.

1. Гармонізація

Необхідність встановити загальний глобальний підхід і гармонізувати політику і практику щодо підтримки туристів, особливо іноземних у разі виникнення надзвичайних ситуацій незважаючи на їх національність, країну

походження, місце призначення, стать, мову, релігію, політичні або інші погляди, національне або соціальне походження, рейтинг постачальника послуг туризму тощо.

2. Баланс

Необхідність знайти сприятливий і справедливий баланс між тим, що хочеться отримати і тим що є реально досяжним. Має бути приділена спеціальна увага позиції і можливостям усіх посередників туризму, а також безпосередньо туристів з урахуванням та належним розглядом специфічних потреб уразливих категорій туристів.

3. Співпраця і координація

Необхідність поліпшити і посилити міжнародну співпрацю та координацію серед громадських і приватних секторів, як на національному, так і міжнародному, щоб максимально ефективно надавати підтримку іноземним туристам під час надзвичайних ситуацій.

4. Відповідальність

Обов'язок громадської влади і постачальників послуг туризму забезпечити допомогу іноземним туристам у надзвичайних ситуаціях, у тому числі але не обмежуючи їх у легко доступній, своєчасній, об'єктивній, чесній, і релевантній інформації у зрозумілій формі, що є так саме важливим як і гарантування фізичної та економічної безпеки. Вміст і методи забезпечення інформації мають бути таким, що передбачає певну конфіденційність індивідуумів та забезпечення захисту особистих даних. Така інформація має бути строго пропорційна до складності надзвичайної ситуації.

Проте відповідальність стосується і туристів. Вони повинні самостійно намагатися отримати необхідну інформацію щодо послідовності та правильності дій у разі виникнення надзвичайних ситуацій.

5. Доступність

Туризм має бути доступним для всіх категорій громадян включаючи тих, хто має особливі потреби. У разі виникнення надзвичайних ситуацій, для таких категорій громадян потрібно забезпечити окремий канал комунікацій щодо питань охорони здоров'я, заходів безпеки та доступності основних послуг. Відсутність такої комунікації, яка має відповідну специфіку, піддає додатковим ризикам найбільш вразливі категорії туристів. Постачальники послуг туризму і місцеві органи влади повинні розглядати виключення перешкод і захищає беручи в належному розгляді безпека усіх міжнародних туристів.

Серед основних заходів, які потрібно запровадити для вирішення проблем туристів у разі настання надзвичайних ситуацій варто визначити наступні:

- оперативне формування кризового штабу;
- розробка та впровадження міжнародних стандартів та протоколів із чітким визначення переліку та порядку дій у разі виникнення надзвичайних ситуацій;
- розгортання інформаційних та координаційних центрів з урахуванням специфіки туристів, що перебувають у місцевості, де відбулась надзвичайна подія; забезпечення інформаційної допомоги різними мовами;
- удосконалення програм страхування туристів, включення до них страхових випадків що пов'язані із впливом надзвичайних ситуацій;
- удосконалення договорів на туристичне обслуговування, конкретизація пунктів пов'язаних із форс-мажорними ситуаціями, більш чіткий розподіл повноважень і відповідальності.

Висновки

Проведені дослідження свідчать про значну залежність індустрії туризму від впливу зовнішніх негативних факторів, таких як природні та техногенні катастрофи, воєнні конфлікти, революції тощо. Вплив таких подій має велике значення, але до початку пандемії коронавірусу обмежувався локальним або регіональним характером, на рівня яких переважно і долалися наслідки надзвичайних ситуацій. Проте COVID-19 засвідчив неготовність міжнародних туристичних інституцій та національних туристичних адміністрацій до вирішення глобальних проблем в галузі. Незахищеними виявилися як суб'єкти туристичного бізнесу, так і безпосередньо туристи. Державні та галузеві органи влади здійснювали заходи з підтримки національного туристичного сектору, а UNWTO зробило рекомендації щодо мінімізації впливу надзвичайних ситуацій на учасників туристичного ринку. Проте, на нашу думку, варто законодавче закріпити механізм дій суб'єктів туризму під час надзвичайних ситуацій, у тому числі в контексті захисту туристів, чіткого розмежування відповідальності держави, організаторів туризму, страхових організацій та туристів у разі виникнення надзвичайних ситуацій під час здійснення туристичних подорожей.

Список використаної літератури

1. Атаманчук З. А. Розвиток міжнародного туризму в умовах пандемії COVID-19: тенденції та очікування. / Бізнес Інформ. – 2020. Випуск № 5. С. 94–99. DOI: <https://doi.org/10.32983/2222-4459-2020-5-94-99>
2. Бондаренко А. Г., Дугієнко Н. О Вплив пандемії Covid-19 на міжнародний туризм // Східна Європа: економіка, бізнес та управління. Світове господарство і міжнародні економічні відносини. – 2020. Випуск 3 (26), С. 3–7. DOI: <https://doi.org/10.32782/easterneurope.26-1>
3. Бондаренко Ю. Г., Романюк Е. В. Стан та перспективи розвитку туристичної галузі в умовах пандемії / «Вісник Національного університету «Львівська політехніка». Серія: «Проблеми економіки та управління». – 2021, Випуск 5-1, С. 132–143. DOI: <https://doi.org/10.23939/semi2021.01.132>

4. Даниленко-Кульчицька В. А. Вплив пандемії COVID-19 на туристичний ринок світу та України / Науковий журнал «Причорноморські економічні студії». – 2020. Випуск № 58. С. 120–124. DOI: <https://doi.org/10.32843/bses.58-20>
5. Дмитришин Л. І., Гавдей С. В. Зарубіжний досвід забезпечення розвитку туристичного сектору в умовах пандемії / Науковий журнал «Причорноморські економічні студії». – 2021. Випуск № 70. С. 19–24. DOI: <https://doi.org/10.32843/bses.70-3>
6. Кривоберець М. М. Розвиток туризму в постпандемічний період: тенденції та заходи підтримки / Наукові праці Міжрегіональної Академії управління персоналом. Економічні науки. – 2022. Випуск № 1 (64). С. 48–53. DOI: <https://doi.org/10.32689/2523-4536/64-6>
7. Литвин О. В. Міжнародний туризм в сучасних умовах кризи і соціально-економічних потрясінь / Науковий журнал «Економіка і суспільство». – 2022, Випуск № 40. DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2022-40-17>
8. Тюріна Д. М. Міжнародний туризм в умовах пандемії: проблеми та шляхи подальшого розвитку / Науковий журнал «Економіка і суспільство». – 2021, Випуск № 30. DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2021-30-32>
9. UNWTO Tourism Recovery Tracker. URL: <https://www.unwto.org/tourism-data/unwto-tourism-recovery-tracker> (дата звернення: 15.10.2022)
10. COVID-19: Measures to Support Travel and Tourism. URL: <https://www.unwto.org/tourism-data/covid-19-measures-to-support-travel-tourism> (дата звернення: 18.10.2022)
11. World Tourism Organization. International Code for the Protection of Tourists, UNWTO, Madrid. – 2022. DOI: <https://www.e-unwto.org/doi/10.18111/9789284423361> (дата звернення: 20.10.2022)

References

1. Atamanchuk Z. A. (2020) Rozvytok mizhnarodnoho turyzmu v umovakh pandemii COVID-19: tendentsii ta ochikuvannia. / Biznes Inform. – 2020. Vypusk № 5. S. 94–99. DOI: <https://doi.org/10.32983/2222-4459-2020-5-94-99>
2. Bondarenko A. H., Duhiienko N. O (2020) Vplyv pandemii Covid-19 na mizhnarodnyi turizm // Skhidna Yevropa: ekonomika, biznes ta upravlinnia. Svitove hospodarstvo i mizhnarodni ekonomichni vidnosyny. – 2020. Vypusk 3 (26), S. 3–7. DOI: <https://doi.org/10.32782/easterneurope.26-1>
3. Bondarenko Y. H., Romaniuk E. V. (2021) Stan ta perspektyvy rozvytku turystychnoi haluzi v umovakh pandemii / «Visnyk Natsionalnoho universytetu «Lvivska politekhnika». Seriya: «Problemy ekonomiky ta upravlinnia». – 2021, Vypusk 5-1, S. 132–143. DOI: <https://doi.org/10.23939/semi2021.01.132>
4. Danylenko-Kulchytska V. A. (2020) Vplyv pandemii COVID-19 na turystychnyi rynek svitu ta Ukrainy / Naukovyi zhurnal «Prychornomorski ekonomichni studii». – 2020. Vypusk № 58. S. 120–124. DOI: <https://doi.org/10.32843/bses.58-20>
5. Dmytryshyn L. I., Havdei S. V. (2021) Zarubizhnyi dosvid zabezpechennia rozvytku turystychnoho sektoru v umovakh pandemii / Naukovyi zhurnal «Prychornomorski ekonomichni studii». – 2021. Vypusk № 70. S. 19–24. DOI: <https://doi.org/10.32843/bses.70-3>
6. Kryvoberec M. M. (2022) Rozvytok turyzmu v postpandemichnyi period: tendentsii ta zakhody pidtrymky / Naukovi pratsi Mizhrehionalnoi Akademii upravlinnia personalom. Ekonomichni nauky. – 2022. Vypusk № 1 (64). S. 48–53. DOI: <https://doi.org/10.32689/2523-4536/64-6>
7. Lytvyn O. V. (2022) Mizhnarodnyi turizm v suchasnykh umovakh kryzy i sotsialno-ekonomichnykh potriasin / Naukovyi zhurnal «Ekonomika i suspilstvo». – 2022, Vypusk № 40. DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2022-40-17>
8. Tiurina D. M. (2021) Mizhnarodnyi turizm v umovakh pandemii: problemy ta shliakhy podalshoho rozvytku / Naukovyi zhurnal «Ekonomika i suspilstvo». – 2021, Vypusk № 30. DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2021-30-32>
9. UNWTO Tourism Recovery Tracker. URL: <https://www.unwto.org/tourism-data/unwto-tourism-recovery-tracker> (accessed: 15.10.2022)
10. COVID-19: Measures to Support Travel and Tourism. URL: <https://www.unwto.org/tourism-data/covid-19-measures-to-support-travel-tourism> (accessed: 18.10.2022)
11. World Tourism Organization. International Code for the Protection of Tourists (2022), UNWTO, Madrid. – 2022. DOI: <https://www.e-unwto.org/doi/10.18111/9789284423361>